

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Régészet Program

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

ÉDER KATALIN

MEZŐVÁROSI PLÉBÁNIAEMLÉKOK KÖZÉPKORI VÁROSMENTES TÁJAKON

Budapest, 2010.

A disszertáció témája és célja

A doktori értekezés alaptémája a középkori mezővárosi plébániatemplomok több szempontú vizsgálata volt. Az alapvető cél az volt, hogy elemezze szerepüket a Kubinyi-féle kritériumrendszer csoportjaiban, illetve ezeket a csoportokat, valamint a vizsgált „városmentes” tájakat összehasonlítsa egymással. Ezen túlmenően azonban vizsgálja azt is, hogy vajon egyes mezővárosok betölthetnek-e városi szerepet azokon a területeken, ahol a középkor során nem alakultak ki jogi értelemben vett városok és a plébániatemplom tükrözi-e ezt a városi funkciót külsejében, illetve átalakítják vagy megnagyobbítják-e a templomot emiatt az új funkció miatt.

A vizsgált terület három régió Északkelet-Magyarország és az Észak-Alföld valamint a Dél-Dunántúl területét fedi le. A terület kiválasztásának oka az volt, hogy a magyarországi városhálózatban a mai Magyarország északkeleti területét a középkorban „városmentes” tájként tartják számon és ugyanez az állítás érvényes a középkori Dél-Dunántúlra, elsősorban annak délnyugati részére is. Így a településhálózat szempontjából ennek a két nagy területnek a vizsgálata és összehasonlítása közös alapról indul ki.

A disszertáció felépítése

A dolgozat kilenc nagyobb egységre tagolódik. A Bevezetés ismerteti a téma- és a területválasztás szempontjait, a felhasznált forrásokat és módszereket. Ez a fejezet tartalmazza a mezőváros, illetve a kisváros, központi hely kérdésének kutatástörténetét a magyar és a nemzetközi szakirodalomban. Ezek után megadja a Kubinyi-féle kritériumrendszerből felhasznált csoportokat (Kubinyi kritériumrendszer 3-6. csoportjai) és indokolja kiválasztásuk szempontját. Itt kerül ismertetésre annak a négy jelenlegi megyének – Baranya, Nógrád, Tolna és Borsod-Abaúj-Zemplén megye zempléni része – a kritériumrendszer szerinti feldolgozása, amelyeket Kubinyi András nem készített el. A bevezetést a mezővárosi fejlődés időszakának ismertetése és elemzése zárja.

A második fejezet a mezővárosok kialakulásának és fejlődésének időszakát határozza meg.

A harmadik fejezet a mezővárosi plébániatemplomok és az egyházszervezet címet viseli. Első lépésként áttekinti a pápai tizedjegyzékben szereplés vagy nem szereplés tényét, vizsgálva az esetleges hiányzás okát. Ezután a plébániaegyházakban szolgáló egyházi személyekről az írott forrásokból kirajzolódó kép felvázolása. Kiemelten vizsgálja a plébánosi és esperesi cím összekapcsolódásának kérdését, valamint az oltárok és kápolnák megjelenését és szerepét a plébániatemplomokban és a mezővárosokban. Ezután a többi egyházi intézmény

– köztük a városiasság szempontjából igen fontos ispotályok – szerepe kerül bemutatásra. Végül a patrocíniumok ismertetése zárja le ezt a témakört.

A negyedik fejezet a mezővárosi plébániatemplomok építéstörténetének, azonosításának és keltezésének problémáit, lehetőségeit tekinti át. Első feladata a templomok azonosítása, majd a rendelkezésre álló írott és régészeti források összehasonlítása, egyeztetése és ezek alapján egységes építéstörténeti kép kialakítása. E kérdések után a mezővárosi plébániatemplom funkció kapcsán felmerülő kérdések kerülnek sorra. Mivel a „mezővárosiasodás” fő időszaka a 15. század, így a fő cél az ebben az időszakban bekövetkező és tetten érhető változások megismerése és értékelése. A fejezet végén elemzésre kerül az egy településen álló több templom kérdése, azok kialakulásának időszaka és funkciója a késő középkorban.

A ötödik fejezet a késő középkori plébániatemplomok alapterületi, alaprajzi kérdéseit és a gótikához való viszonyát vizsgálja. A kutatás alaptézisét Anders Andrén a középkori Dánia városiasságának kutatása során kidolgozott rendszere adja. Ennek kifejtését és felhasználásának lehetőségeit követi a mezővárosi fejlődés és a gótika viszonyának bemutatása. Befejezésül a plébániatemplomok kategóriánkénti alaprajzi és alapterületi vizsgálata, majd a két városmentes terület elemzése, összehasonlítása zárja ezt az egységet.

Az hatodik fejezet a plébániatemplomok, valamint a többi egyházi intézmény helyét vizsgálja a településszerkezetben. Áttekinti a plébániatemplom elhelyezkedése mellett, a kápolnák, a plébánosi és alapítványi házak, az iskolák, az ispotályok, a monostorok és kolostorok helyét. Külön foglalkozik a település birtokosának rezidenciájával, illetve a rezidencia és a plébániatemplom viszonyával.

A hetedik fejezetben a fontosabb témakörök eredményeinek összegzése kap helyet.

A nyolcadik fejezet tartalmazza a templomok katalógusát, amelyben a települések legfontosabb mezővárosi adatai mellett a templomok írott említései, a régészeti és falkutatási eredmények kapnak helyet.

A kilencedik fejezet a képmellékleteket tartalmazza, elsőként a térképeket a vizsgált településeket csoportonként ábrázolva, ezt követik a templomok alaprajzai – amennyiben létezik felmérésük – valamint a fotóanyag.

A kutatás és feldolgozás eredményei

A mezővárosi plébániatemplomok és az egyházszervezet

A mezővárosi plébániatemplomok írott forrásainak vizsgálatának fontos része az első nagy összeírás, az 1332-1335 között készült pápai tizedjegyzék. Bár a mezővárosok kialakulásának szempontjából jóval korábbi keletkezésű, mégis megkerülhetetlen forrása és kiinduló pontja a középkori templomok kutatásának. Fontos a tizedjegyzékben nem szereplő, mégis jelentős települések kérdése. Ezeket három csoportba tudjuk sorolni: az elsőbe azok tartoznak, amelyek valamilyen egyházi exemptio alá estek, ezek hiányzása általában ahhoz az 1389. évi oklevélhez köthető, amelyik felsorolja azokat a plébániákat, amelyek közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak (pl. Segesd, Sárospatak). A második csoportba tartozóak részben birtoklástörténeti, részben valamilyen kisebb exemptio miatt nem szerepelnek a jegyzékben, ilyenek például a keresztesek birtokában lévő települések (pl. Csurgó, Gyánt). A harmadik csoportba egyértelműen azoknak a településeknek a templomai tartoznak, amelyek nemcsak a településhierarchiában nem töltöttek be fontos szerepet, hanem a plébániahálózatban sem. A legtöbb ilyen hiányzó az utolsó – általam vizsgált – csoportba tartozik.

Az írott források elemzése alapján a magasabb kategóriákba sorolt oppidumok egyházainál gyakrabban vannak adataink a plébános mellett tevékenykedő papokról, valamint oltárokról, kápolnákról, amelyek szintén fontos bizonyítékai lehetnek egy-egy település gazdasági fejlődésének. A plébániatemplomokban szolgáló plébánosok között külön figyelmet érdemes fordítani azokra a plébánosokra és náluk szolgáló papokra, akik esperesi vagy alesperesi címet töltöttek be. A kategóriánkénti történő összehasonlítás alapján azt láthatjuk, hogy egy-egy alesperesi címet inkább a jelentősebb városfunkciójú települések, a településhierarchiában előkelőbb helyet elfoglaló oppidumok plébánosai nyerhették el.

A kápolnák kérdésének kutatása alapján megállapítható volt, hogy a 14. századi vagy annál korábbi írott, illetve építéstörténeti adatok minden esetben a plébániatemplomon kívül álló önálló kápolnára vonatkoznak, míg az épületeken belül kialakított kápolnák, valamint az oltárállítást terjedésének időszak a 15. század, annak is főleg a második fele, illetve vége. A század első felére eső említések elsősorban a nagyobb településekre, központokra jellemzőek, a kifejezetten késői, a 16. század elejéről ismert adatok pedig a legalacsonyabb pontszámú települések templomaira. A mezővárosi plébániatemplomokban emelt oltárok és kápolnák száma éppen abban az időszakban növekszik meg, amelyet a történetírás a mezővárosiasodás

korszakának tekint és elsősorban a magasabb kategóriák templomai esetében tudjuk kimutatni.

A plébániatemplomokon, oltárokon, kápolnákon kívül a település képéhez és egyházi topográfiájához tartoztak egyéb egyházi épületek is (kolostorok ispotályok, iskolák). Ezeknek az egyházi intézményeknek jelenléte, száma és szerepe a településen belül szintén fontos szempontok a városiasság kérdésének vizsgálatában. Az iskolákról szóló írott források alátámasztják azt, hogy a 15. században, annak is főleg a második felében a mezővárosok – esetünkben a kisebb települések esetén is igazolható – magisztrátusai arra törekedtek, hogy legalább baccalaureatus fokozattal rendelkezzen a település iskolájába felfogadott iskolamester. Így kapcsolat mutatható ki a település városhierarchiában elfoglalt helye és az iskola megléte, valamint az abban folyó oktatás színvonala között.

Az ispotályok Északkelet-Magyarországon nagyobb százalékban a magasabb kategóriájú, elsősorban a kisebb városok, illetve a jelentősebb funkciót betöltő mezővárosok között találhatóak meg, arányuk ezen a kisebb vizsgált területen is alátámasztja lényeges szerepüket a központi helyek vizsgálatában. Ezzel ellentétes azonban az, hogy a Dél-Dunántúlon a vizsgált csoportok közül a közepes városfunkciót ellátó mezővárosok közé tartozó Nagykanizsa az egyetlen, ahol ispotály állt. Talán ennek a nagyfokú hiányosságnak az az oka, hogy ezen a területen a központi helyek jóval sűrűbben helyezkedtek el és ennek a sűrűségnek a következtében a települések többsége az 5-6. kategóriákba tartozik. Ezek azonban nem tekinthetők olyan jelentős központi helyeknek, amelyekben a birtokos vagy éppen a település lakossága képes lehetett létrehozni és fenntartani egy ilyen intézményt.

A mezővárosok kutatásának kérdése kapcsán két kérdéskört vizsgáltam a patrocíniumok kapcsán. Az egyik az, hogy a kereskedőkkel, a kereskedelemmel kapcsolatos védőszentek tiszteletének van-e kiemelkedő szerepe a vizsgált területen. A másik, részben az elsőhöz kapcsolódó kérdéskör, hogy van-e tipikusan a mezővárosok templomaihoz köthető védőszent, illetve a patrocíniumok megoszlása mutat-e bármilyen markáns különbséget az országos átlaghoz képest. Az elemzés eredménye alapján bár van Magyarországon jellegzetesen városi funkcióhoz kapcsolható védőszent (Szent Miklós) a patrocínium választásban, de számszerűen lényegesen nem kiugró és más olyan szent tisztelete sem jellemző, amely az országos átlaghoz képest jellegzetes eltérést mutatna.

Építéstörténet – kérdések és problémák

A templomok vizsgálatához szükséges helyük pontos azonosítása is, amely egyes települések esetében másfajta forrásfelhasználást igényelnek. Ehhez segítségünkre lehetnek a

településekről ismert egyéb topográfiai adatok, elsősorban a középkori temetkezések előkerülésének helyei, a légi fotók, a terepbejárások eredményei, valamint esetenként a képi ábrázolások és az újkori egyházlátogatási jegyzőkönyvek adatai is. Az északkelet-magyarországi 66 vizsgált településből összesen 58 esetében tudjuk azonosítani a templom helyét, ebből 48 templomépületet ismerünk részben, vagy egészben, feltárva, esetleg csupán fennmaradt alaprajza alapján. A dél-dunántúli területen 76 település templomait vizsgáljuk, de ez összességében 80 templomot jelent, figyelembe véve azt is, hogy egyes településeken több plébániatemplom is állt. Ebből részben vagy egészében áll, illetve feltárás során napvilágra került részben vagy egészben 26 templom. Ezekon felül azonosított a templom helye, de az épület részleteit nem ismerjük 4 esetben. Ennek és az írott források eredményeinek köszönhetően vált felvázolhatóvá a templomok építésének időszaka.

A 14. század végétől indul meg a mezővárosok számának növekedése, ez a folyamat egészen a 15. század végéig tartott. A mezővárosi plébániatemplomok vizsgálatakor ez alapján fontos áttekinteni, hogy történt-e a 15. század folyamán bővítés vagy átépítés a templomon, hiszen néhány kivételtől eltekintve (pl. Gyöngyös, Miskolc, Szécsény) ebben az időszakban válnak mezővárossá ezek a települések. A kisebb városok, valamint a jelentősebb funkciót betöltő mezővárosok képviselik a legmagasabb településkategóriát, ezek ismert templomainál tettenérhető mind alapterületében, mind művészeti megoldásában az a változás, amit a 15. század hozott. Azt is megfigyelhettük, hogy az átmeneti és alacsonyabb kategóriák templomainál elsősorban nem az alapterület bővítés merül fel, amennyiben a hajó területét növelik, ez korábbra, általában a 14. századra esik. Ezeknél inkább az igényes templomépület kialakítása a cél, amely azonban nem csak a belsőre vonatkozik (boltozat, késő gótikus szentély, ülőfülkék stb.), hanem az épület külső megjelenítésében is.

A kutatás során néhány oppidum esetében kimutatható volt a településen álló egynél több, – plébániai funkcióval ellátott – templom jelenléte. A források alapján két nagyobb csoportba sorolhatók ezek a települések. Az egyik azoknak a településeknek az összessége, amelyek főesperességi székhelyek voltak. A vizsgált területeken hét ilyen település van (Heves, Tolnavár, Segesd, Somogyvár, Gyöngyöspata, Nógrád, Becsehely), amelyekben így – valószínűleg – két templom is állt plébániai jogokkal. Mivel ezek a templomok az Árpád-kor idején – azaz alapításukkor – az első plébániatemplomok voltak, ezért a két templom szerepe, funkciója a késő középkorban más megítélés alá esik.

A másik csoportba tartoznak azok a települések, ahol két plébániatemplomot is ismerünk a középkor során. Hét olyan települést ismerünk, ahol vagy írott vagy régészeti forrás szól a két templom meglétéről (pl. Pécsvárad, Somogyvár, Mecseknádasd,

Dunaszekcső). Ezek közül három település esetében az egyik plébániatemplom első említése a 14. századhoz köthető, míg a második plébániatemplom a 15. század során épül fel és jelenik meg a forrásokban (Miskolc, Paks, Zákány). A késő középkorban a két plébániatemplom kialakulásának kiváltó oka a demográfiai kérdés, a népesedési lendület, a település lakosságának növekedése, amely esetenként ebben az időszakban a település olyan mértékű bővülésével is járhat, amikor a templomok száma is növekszik.

A plébániatemplomok alaprajzi, alapterületi vizsgálata

A plébániatemplom és a városiasság viszonyában is fontos és a centralitás rendszer egyik kontrollja lehet a plébániatemplom mérete, annak változása. Azt a módszert, amely ehhez felhasználható és értékelhető eredményt hozhat Anders Andrén dolgozta ki a középkori Dánia városainak vizsgálata kapcsán. Munkája során a települések városiasságát kívánta felmérni és ehhez templomaik száma és méretei alapján felállított egy sorrendet, kutatásai alapján a templomok száma alapján megállapítható a város karaktere.

Az Andrén-féle módszer szerinti összefüggések összeköthetőek a templomok alaprajzi tipológiájával is. Ezért érdemes foglalkozni ezeknek a templomoknak az alapterületével, méreteivel, valamint ezek mellett a korszak magasabb színvonalú művészi megoldásainak esetleges alkalmazásával is. A vizsgált területeken figyelembe kellett venni a kutatottság változó lehetőségeit, eredményeit a vizsgálati szempontok kialakítása során. Így a templomok összehasonlításához két szempontot emeltem ki, az egyik az alapterület vizsgálata, azok egymással való összehasonlítása, a másik pedig az alaprajzi szerkezet.

Az elemzés során egyértelmű adatokat elsősorban az északkelet-magyarországi jobban kutatott terület templomai szolgáltattak, a dél-dunántúli eredmények inkább csak alátámasztották és területi változatokra, regionális különbségekre hívták fel a figyelmet.

A kategóriák külön-külön való elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy az egyes kategóriák plébániatemplomainak alapterülete között mérhető, érzékelhető különbségek vannak. Természetesen mindegyik csoport között vannak különbségek, mégis talán markánsabb különbség az első (Kubinyi kritériumrendszer 3.) és a második (Kubinyi kritériumrendszer 4.), de főleg a második és harmadik (Kubinyi kritériumrendszer 5.) kategória között látható. A harmadik és negyedik (Kubinyi kritériumrendszer 6.) csoport között mutatkozó átlagos méretkülönbség nagyjából fele, egyharmada az előzőkének. Ezek alapján megerősíthetjük azt, hogy az első kategória templomai mindenképpen kiemelkednek a többi település egyházai közül, valamivel kisebb területen, de ezeknek kisebb utánpótlása a második csoport templomai. Egyébként ez az a csoport, amely a Kubinyi-féle kategorizálás

szerint még a városokhoz sorolható. Talán éppen ez mutatható ki a második és harmadik csoport határán is, ahol az átlagok közötti különbség maga is már egy átlagos méretű falusi templomé. A különbség azonban nem csak az alapterületben mutatkozik meg. Az első csoportban gyakorlatilag kivétel nélkül a korszak építőművészetének legmodernebb egyházi építészeti megoldásait alkalmazták, amelyekhez hozzátartozott az igényes belső kiképzés is. A következő csoportban már inkább ez utóbbi maradt csak meg – az egyetlen kivétel Nyírbátor, ahol azonban a birtokos család országos szinten betöltött szerepe, a királyi udvar hatását sugárzó reprezentációs igényét viseli magán a település plébániatemploma is.

A fentiek alapján tehát elfogadható az a megállapítás, hogy az Andrén-féle módszer alkalmazható és értelmezhető ebben az esetben is. Az összehasonlító munka alapján rá lehet arra mutatni, hogy ezek a 15. századi átépítések, alaprajz növelések összefüggnek a késő gótika nívósabb megoldásainak begyűrűzésével, mind az új térszerkezetek, mind az új kialakítású boltozattípusok és egyéb belső kiképzések esetében. Ezek áttekintése alapján egy még határozottabb cezúrát lehet húzni a csoportok között. Igen markánsan leválik az első csoport és csak részben kapcsolható hozzá a második. A két leszakadó csoport homogénebb képet mutat, amelyekben – mint már korábban rámutattunk – szintén vannak kivételek, de az átlag kinézetében, minőségében meg sem közelíti ezeket a templomokat.

Visszaulva az Andrén-féle módszerre még egy fontos megállapítást tehetünk. A város karaktere alapján nálunk elsősorban az egypólusúság jellemző, csak néhány – már korábban említett esetben – tudunk két plébániatemplom késő középkori kialakulásáról és meglétéről. Azt is megfigyelhetjük, hogy – elsősorban szintén – a késő középkor során kápolnák alakulnak ki, nem feltétlenül csak a templomok belül, hanem azokon kívül, a településeken is. A korábban már áttekintett kápolnákra vonatkozó írott adatok némelyikét régészeti feltárások is igazolták, mint a tolnavári Szent Bertalan kápolnát.

Területi eltérésként értékelhető az, hogy a dél-dunántúli területen gyakori a teremtemplom, mint térszerkezeti megoldás, vagyis amikor a szentéllyel azonos szélességű a templom hajója. Ilyen megoldással találkozunk például Segesd, Babócsa, Zalaszentmihály, Valkó és Ete esetében. A klasszikusnak tekinthető három hajós, poligonális szentélyzáródású gótikus templomtípus – amelynek számtalan példáját láthatjuk Északkelet-Magyarországon – a Dél-Dunántúlon igen kevés épülettel képviselteti magát (pl. Mecsknadasd-Schlossberg). A dél-dunántúli templomok bővítésénél megfigyelhető volt az, hogy nem feltétlenül csak nyugati, hanem sokszor déli irányba növelik meg a hajó területét, ilyen megoldással találkozhattunk Pécsvárad-Mindenszentek 14-15. század során történő bővítésekor és Mecsknadasd-Szent István templom 14. század eleji átalakításakor.

Egyházi épületek, település és rezidencia

A plébániatemplomok, mint a település elsődleges vallási központjai, vallási terei a maguk fizikai valójában is központ szerepet tölthettek be a település topográfiájában. Az alapvető és általános településszerkezeti megoldások szerint a templom a település központjában állt, orsós és piacutcás megoldás esetén az utca kiszélesedő részét foglalta el, míg utcakeresztes szerkezet esetén az utcák találkozásánál állt, illetve a piactér valamelyik oldalán. Természetesen eltérések ismertek, amelyek részben a település központjának eltolódására, részben birtoklástörténeti okokra vezethetők vissza (pl. Miskolc, Pásztó). A kápolnák esetében a településen belül, de a templomon kívül álló épületek elhelyezkedését mutatom be.

Az iskolaépületek közül a vizsgált területekről összesen három épület helyét és kialakítását ismerjük (Miskolc, Sárospatak, Pásztó). Mindhárom esetben a templom közvetlen közelében, annak tőszomszédságában volt megtalálható. Kialakításuk azonban különböző, a miskolci és a sárospataki épület méretében és kialakításában is különbözik a pásztóitól.

Az ispotályok elhelyezkedésének egyik fontos tényezője a víz közelsége volt, illetve olyan helyeken telepedtek meg, ahonnan könnyen megközelíthető volt a vízpart, pl. Gyöngyös. Az ispotályok sokszor a település központjától nem túl távol álltak, az elkülönítés, a lakosságtól és a településtől való távoltage inkább a lepra és pestiskórházakra volt jellemző.

A monostorok és kolostorok helye és szerepe, mint vallási tér igen fontos a települések életében. Amennyiben a település plébániatemplomát, mint a közösség minden tagja által egyformán elérhető vallási teret elsődlegesnek tekintjük, úgy a másodlagos vallási terek szerepét a kolostorok tölthették be. A kolostorok, monostorok elhelyezkedésében nem csak a rend előírásai fontosak, hanem sok esetben a birtokossal, alapítóval, kegyúrral való kapcsolatuk is és annak szorossága is (pl. Szécsény, Sárospatak, Ozora).

A forrásadottságokat is figyelembe véve néhány települést tudunk kiemelni, amelyek esetében érdemes megvizsgálni a rezidencia és a plébániatemplom viszonyát, illetve a földesúr által esetlegesen utóbbi építésére gyakorolt hatását. Ez utóbbi esetében főleg a földesúr, mint kegyúr anyagi támogatása alapvető volt. A kisebb városok, valamint a jelentősebb funkciót betöltő mezővárosok csoportjába tartozó településeknél a birtokos mellett a polgárságnak is szerep jut a plébániatemplom késő középkori kialakításában. Arra azonban rá kell mutatnunk, hogy még a templomok a késő gótika jegyében, annak legigényesebb megoldásait használva épülnek, addig a rezidenciák átépítésében, esetleg csak

belső átalakításában a reneszánsz stílus kap szerepet. A fentiek alapján a birtokos, még ha nem is lakik a központban, szerepet vállal a templom építésében, kialakításában, annak nivójának növelésében. Ha azonban a birtokos a településre is költözik, lakóhelyét nem feltétlenül a plébániatemplom mellett alakítja ki, hanem esetleg az általa kedvelt szerzetesrend kolostora környékére költözik.

Összegzés

A kutatási eredményeit összegezve azt láthatjuk, hogy a kisebb városok, valamint a jelentősebb funkciót betöltő mezővárosok (Kubinyi kritériumrendszer 3.) templomai minden szempontból kiemelkednek a többi közül és részben a közepes városfunkciót ellátó mezővárosok (Kubinyi kritériumrendszer 4.) csoportjába tartozó egyes települések is ide sorolhatóak. Ez teljesen összhangban van Kubinyi András azon megállapításával, hogy a 16 pont feletti központi helyek városnak tekinthetők. Az is kimutatható, hogy a 11-15 pont közötti települések (Kubinyi kritériumrendszer 5.) templomai valóban átmeneti kategóriát jelentenek a városok és a falvak között, míg az átlagos mezővárosok és mezőváros jellegű falvak (Kubinyi kritériumrendszer 6.) templomai inkább a falusi templomokkal mutatnak rokonságot. A kutatások alapján tehát a templomok alaprajzi, alapterületi és egyes épületrészleteinek szerkezeti elemzése megerősítette azt, hogy a kritériumrendszer vizsgált kategóriái közötti különbség a templomokon lemérhető, azok kontrollcsoportként is használhatóak.

Az is megállapítható, hogy az általam vizsgált legmagasabb kategóriába tartozó települések templomai mind alapterületükben, mind belső kialakításukban hasonlíthatóak az átlagos szabad királyi városok plébániatemplomaihoz. A templomon túlmenően az egyházi topográfia egy vagy több eleme alapján a települések beilleszthetőek a szabad királyi városok közé, a városmentes területeken pedig átvehetik azok szerepét is. Természetesen nem Budával, Pozsonnyal vagy éppen Pesttel hozható párhuzamba, hanem azokkal a szabad királyi városokkal, amelyben szintén általában egy plébániatemplom állt a késő középkor során, és a másodlagos vallási terekként értelmezhető kolostorok, ispotályok ugyanúgy megvannak.